

ЧИСЛО ЯК ПРИНЦИП СВІТОБУДОВИ І СВІТОРОЗУМІННЯ

І.П. Дрозд, асистент,

Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається числовий принцип у вченні стародавніх піфагорійців. З'ясовуються підходи античних філософів до обоготворення числа як основи світового порядку.

В історії філософії надзвичайно популярною і водночас досить заплутаною є проблема, яка пов'язує теоретичне мислення з практичною діяльністю. Це – проблема числа. Уся стародавня мудрість настільки пересипана числовими міркуваннями, що часом доводиться тільки дивуватися з цього приводу. Увагу числу приділяли поети, філософи й природознавці, хоч основний внесок у неї був зроблений представниками піфагорійської школи та продовжувачами їх справи.

Число в античній філософії стало важливим принципом як онтології (що давало змогу містикам витлумачити буття надприродного), так і космології (в якій число відображало традицію сприйняття Космосу як гармонії сфер). Нарешті за допомогою числа розвивали антропологію, акцентуючи увагу на числовій природі безсмертної душі, що, таким чином, мала прагнути до єдності з божественним началом. Намагаючись дати раціональне пояснення факту неймовірної зацікавленості стародавніх філософів числовою проблематикою, О.Ф. Лосев свого часу припускав, що “постійний античний натиск на число є тільки результатом постійної фіксації найбільш чітких структурних співвідношень і дійсності, що спостерігалася” [3, с. 502].

Але часто ставлення до числа в добу античності не вкладається в рамки логічного пояснення, оскільки мова по суті йде про фантастичні перебільшення і справжню числову містику. Різних мислителів поєднувало те, що вони справді віддавали божественну шану числу. Обоження числа, його сакралізація були тісно пов'язані з культовою практикою і, з одного боку, свідчили про те, що грецька філософія так і не порвала з релігією та міфологією, а, з другого боку, стали переконливим аргументом на користь тієї обставини, що мудрість змушувалася до слугування містичній теології.

Велику увагу числу приділяють представники загадкової філософської школи піфагорійців (VI-IV ст. до н.е.), діяльність якої до сьогодні покрита загадками і таємницями. Насамперед це зумовлене суперечністю джерел, де висвітлюється особистість і спадщина незвичайної постаті, засновника даного вчення Піфагора з Самоса (576/0-бл.496). Ще за життя він був оточений численними переказами, що потім неймовірно зростали, затемнюючи істину. Правда, те, що засновник піфагореїзму користувався незвичайною славою як у сучасників, так і в нащадків, дало подвійний результат: ім'я Піфагора увійшло в легенди, які примножувалися від століття до століття, і разом з тим дозволило зберегти пам'ять про реальні історичні постаті та їхні погляди.

Піфагор уперше назвав Всесвіт “Космосом”, тобто “порядком”, розглядаючи його як єдність неба і землі, богів і людей. Водночас усе існуюче він намагається пояснити за допомогою чисел, містика яких складає основне ядро піфагореїзму. Піфагор постійно звертався до числа, якому він надавав загальної значущості. Античні доксографи зазначають, що “Піфагор шанував науку про числа (=арифметику); він просунув її вперед, вивівши її за межі (практичного) вжитку в торгівлі і порівнюючи всі речі з числами... На його думку, всі речі мають число і між усіма числами є відношення (логос, λογος)” [4, с. 467].

Можливо, вже сам Піфагор (обмеженість джерел не дає змоги стверджувати це категорично) почав “числовим способом” тлумачити окремі речі, душу, твори мистецтва і весь Космос. Ранні піфагорійці підкреслювали, що всі елементи чисел є елементами всього суцього. Причому спочатку числа нічим не відрізнялися від речей і зберігали суто речову і тілесну природу.

Водночас числова теорія Піфагора була тісно пов'язана з діонісійським культом і релігією орфіків (VII-VI ст.), які справили суттєвий вплив на ранній піфагореїзм. Оскільки цей культ з його оргіями й містеріями ніби відтворював надособисте життя природи, на цьому ґрунті ставлення до числа набуло ще більш глибинного містичного змісту.

Деякі дослідники наголошують на тому, що піфагорійці співвідносили також число з душею, оскільки воно є саморухоме і має гармонійні відношення (тобто інтервали), інші зазначають, що число визначалося як “перший субстрат” (парадигма) творіння світу чи навіть як знаряддя (“орган судження”) Бога-Творця.

Вбачаючи в числових відношеннях сутність усіх речей, станів і чеснот, представники раннього піфагореїзму поєднували у формі числа різні протилежності (наприклад єдність і множинність). Число виражало в них причину, розумну закономірність світу, початок міри, гармонії і пропорції. Це давало змогу стверджувати, що все небо є гармонія і число. Сам Піфагор чи то вчив, що все народжується з числа, чи що все виникає згідно з числом як причини буття. Як би там не було, число в піфагореїзмі набуло сакрального значення і стало об'єктом вшанування. Не випадково Піфагор вважав, що щастя (евдемонія) полягає у знанні досконалості чисел.

Аналізуючи проблему числа, ми переконуємося, що принцип числа був у Піфагора нічим іншим, як принципом загальної структури. Ранні піфагорійці пов'язували з цілими числами різні містичні спекуляції абстрактного характеру. Тому піфагорійство прагнуло стати структурно-числовою побудовою, в якій кожне число має значення. Сумування перших чотирьох чисел як десятки зумовлювало ідею священності декади. Тому й числа першої декади були найбільше вшановуваними. У руслі декади вибудовувалося співвідношення чисел у вигляді різноманітних пропорцій. При цьому домінуюче місце серед чисел декади посідала одиниця [5, с. 161], що тлумачилася як абсолютна й неподільна одиничність. Інші ж числа як засоби вираження безтілесних образів поставали вторинними щодо одиниці. Так, двоїця розглядалася як відхід у необмежену далечінь, трійця – як оформлення цієї безкінечності за допомогою одиниці, четвериця – як перше тілесне втілення цієї тріадичної форми, тобто впорядкування Космосу і т.п.

Число 10 становило досконалість – тетрактис (1+2+3+4). Тетрактис був задуманий як “джерело і вічний корінь мінливої природи”. Виходячи з дивовижних властивостей декади, піфагорійці вважали, що й число небесних сфер повинне бути рівне 10, а оскільки видимих сфер нараховували лише 9 (сфери Землі, Місяця, Сонця, Меркурія, Венери, Марса, Юпітера, Сатурна і зірок), то була вигадана нова планета – Антихтон (Протиземля), яка оберталася по сфері, найближчій до “серединного вогню” – Гестії. Це свідчить про те, що піфагорійці фактично заклали основи геліоцентричної системи.

Велике враження на піфагорійців справило своїми якостями число 36: воно було, з одного боку, сумою кубів трьох перших чисел натурального ряду ($1^3+2^3+3^3$), а з другого боку – сумою перших чотирьох парних і перших чотирьох непарних чисел: $(2+4+6+8)+(1+3+5+7)=36$. На цій підставі піфагорійці стверджували, що на перших чотирьох непарних і перших чотирьох парних числах був побудований увесь світ (Космос). Тому клятва числом 36 вважалася в них найстрашнішою.

Гносеологічну значущість числа обґрунтував також представник раннього піфагореїзму Філолай із Кротона (V ст. до н.е.). На його думку, без рахунку не можна відрізнити однієї речі від іншої і в межах речі не можна відрізнити одну частину речі від її іншої частини. Тому без числа неможливе ніяке пізнання. “І справді, – зазначав він, – усе що пізнається, має число, отже неможливо ні зрозуміти нічого, ні пізнати без нього” [4, с. 441]. Надалі його ідеї розвивали Еврит та Архіт із Тарента (IV ст.).

З цього часу числа починають розумітись як активно діючі явища. Більше того, їм приписується творча роль, оскільки без них ніщо не могло виникнути в розділеному вигляді. Тож числа трактуються фігурно і ця числова фігурність доходить до фігурності геометричної. Нарешті, з цими тілесно-матеріальними, числовими і геометричними

побудовами у піфагорійців співпадала музична побудова. Арифметичні числа, геометрична правильність і музична пропорційність повинні були співпасти в дещо єдине.

Оскільки число визначалось як збіг протилежностей, обмеженості і безмежності і розумілось як сутність монад, воно наприкінці з'ясується піфагорійцями як “сутність усього”, тобто принцип космічних зв'язків, первинна модель творіння світу, “орган судження” Творця. “Оскільки, як їм здавалося, вся решта речей уподібнюється числам, за всією сукупністю своїх характерних властивостей (“природи”) і числа первинні щодо всієї природи, то вони почали вважати, що елементи чисел суть елементи всіх речей і що весь Всесвіт – гармонія і число”, – резюмував Аристотель хід думки піфагорійців [4, с. 67].

Окремі піфагорійці (Філолай, Еврит) розуміли числа як принцип загального оформлення – у діяльності Богів і людей, природи і Космосу. Отже, все існує завдяки наслідуванню числам, а це те саме, що числа – суть причинні основи сутності для всього існуючого. Числом у представників школи стали небо й душа, час, справедливість і будь-яка чеснота. Так вони прийняли “елементи і початки чисел за початки всіх речей” [4, с. 469].

Математичні дослідження в Піфагорійському Союзі були доведені до вищого рівня і стали частиною тієї програми морального оновлення і очищення релігійних уявлень, яку не лише пропонував, але й практично втілював у життя сам великий реформатор – Піфагор.

Відомий біограф античних філософів Діоген Лаертський, практично опускаючи вчення Піфагора про числа, все ж зауважує таке з приводу його космогонії: “Початок всього (у піфагорійців – І.Д.) – одиниця; одиниці, як причині, підлягає невизначена двоїця, як речовина; з одиниці і невизначеної двоїці виходять числа; з чисел – точки; з точок – лінії; з них – плоскі фігури; з плоских – об'ємні фігури; з них – чуттєво сприймаючі тіла, в яких чотири основи – вогонь, вода, земля і повітря; перетворюючись цілковито, вони народжують світ – одухотворений, розумний, шароподібний, всередині якого – земля; земля також – кулеподібна і населена з усіх боків” [2, с. 338-339]. При більш детальному аналізі помітно, що піфагорійці визнають спочатку все-таки двоє начал – одиницю і двоїцю, чи межу й безмежність. Це підтверджує і перелік пар їхніх протилежностей, які наводять Аристотель та Порфирій. Лише пізніше починає вирізнятися єдине чи “монада”. Подібна апеляція до математики є свідченням того, що Піфагорійський Союз був “видатною науковою філософською школою, традиції якої залишались живими тривалий час після її загибелі у хвилях політичної бурі” [5, с. 166].

У вченні піфагорійців дивовижним чином переплелися арифметика й музика, геометрія й етика, психологія і практика, астрономія і політика і, звичайно ж, релігія. “При старанному вивченні будь-якої філософії, – зазначав щодо останньої Ямвліх, – усім розумним людям властиво звертатися до Бога; що ж стосується божественної філософії Піфагора, яка справедливо носить таке ім'я, то належить це робити тим паче. Адже якщо вона від початку передана людям богами, її неможливо сприйняти інакше, окрім як за допомогою богів” [6, с. 84].

У піфагореїзмі, як згодом і в християнстві, усе починається і закінчується Божеством. Тут – зв'язок смертного і безсмертного, осягнення божественного закону, з'ясування таємниці, як позбутися зла і досягти блаженства, зведення добродетності до чисел. Числа виражали не тільки речі, але й такі якості, як “дружба”, “рівність”, “розум” тощо, тоді як “справедливість” символізувало “перше квадратне число”. Числа – першопричини всього суцього, не пізнаваного без них. Тобто числа стали “богами”, такими ж досконаліми, як і останні.

Сам Піфагор постійно наголошував на тому, що спілкується з богами. За словами біографів, “він з великою наполегливістю і старанністю відвідував усі богослужіння, викликаючи здивування і симпатію у жерців та віщунів, з якими мав справу, і ґрунтовно з'ясовував про все (що стосується релігії – І.Д.)” [6, с. 85]. Зрештою Піфагор був зарахований учнями до богів. Та й сама серцевинна ланка вчення Союзу була пов'язана з

божественним, оскільки його представники вбачали в числових відношеннях сутність усіх речей, станів і чеснот, які зумовлювалися впливом богів або й самі ототожнювалися з богами. Нарешті, всі постанови піфагорійців відносно того, що слід робити і чого не слід, мали на меті забезпечення спілкування людини з Божеством, у чому і полягали мета життя та смисл їхньої філософії. Душа, що відкололася від Бога, мала тепер повернутися до нього (не випадково обоє позначалися числом).

Отже, спочатку в давньогрецькій філософії числа не відрізнялися від речей і сприймалися як просто фізичні речі або певні чесноти (Піфагор); згодом числа усвідомлюються як сутності, принципи і причини речей, які в деякій мірі відокремлені від останніх (Філолай, Евріт); пізніше числа взагалі почали розуміти як платонівські ідеї (ιδέα) та божественні сутності (ουσία), коли і Космос, і небо вважалися такими, що складаються лише з чисел (зокрема, підкреслюється роль одиниці як “початку” всього), і навіть душа постає як числове влаштування – вона безсмертна і безтілесна, і тільки покарання перебуває в тілі (Архіт). За словами Аристотеля, на цей час у піфагорійців “числа – причини сутності решти всього” [1, с. 80].

Остання тенденція стала результатом взаємовпливу шкіл і свідчила про те, що на заключній стадії свого розвитку ранній піфагореїзм по суті переплітається з платонізмом, який у свою чергу справляв суттєвий вплив на світогляд послідовників Піфагора. Сам же піфагореїзм надалі завмирає на три століття і про нього мало що відомо. Трапляються лише епізодичні відомості про окремих представників вчення, наприклад про Діонісія з Аспенда, який був також кіником, та ще про якогось Лікона з Тарента, що піддавав критиці аристотелізм.

У цю добу виникла потреба в узагальненні підходів до числа, тобто визначенні надчислової загальності речей, що й стало завданням наступного покоління грецьких мислителів.

Список літератури

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т.: Пер. с древнегреч. – Т. 1. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
2. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Пер. М.Г. Гаспарова. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики. – Т.8.: Итоги тысячелетнего развития: В 2 кн. – М.: Искусство, 1994. – Кн. 1. – 656 с.
4. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч. 1: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики / Изд. подг. А.В. Лебедев. – М.: Наука, 1989. – 575 с.
5. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. – М.: Высш. школа, 1981. – 374 с.
6. Ямвлих. Жизнь Пифагора // Человек. – 1991. – № 3. – С. 83-95.

Summary

The principal of number in the philosophy of ancient Pythagorians is revealed in the article. The approaches of ancient philosophers to the deifying of number, as the base of the World Order is found out.